

SINXRON VA DIAKRON TILSHUNOSLIK O‘RTASIDAGI FARQ

Vaziraxon Maxmudjon qizi Utanova

Andijon davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

2-bosqich talabasi

E-mail: utanovavazira@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, sinxron va diakron tilshunoslikning o‘rtasidagi asosiy farq, ularning vazifasi, kelib chiqishi, taraqqiyoti va mashhur tilshunos olim Ferdinand de Sossyur tomonidan o‘rganilgan jihatlari haqida so‘z brogan.

Kalit so‘zlar: sinxron, diakron, umumiy ko‘rinish, asosiy farq, tavsiflovchi, tarixiy taraqqiyot, lingvistik konsepsiya, sinxronik va diakronik holat.

THE DIFFERENCE BETWEEN SYNCHRONOUS AND DIACHRONIC LINGUISTICS

ABSTRACT

This article discusses the main difference between synchronic and diachronic linguistics, their function, origin, development and aspects studied by the famous linguist Ferdinand de Saussure.

Keywords: synchronic, diachronic, overview, main difference, descriptive, historical development, linguistic concept, synchronic and diachronic state.

Sinxron va diakronik tilshunoslikning asosiy farqi tilshunoslikning ushbu ikki tarmog‘ini tahlil qilishda qo‘llaniladigan yondashuvdadir. Sinxron tilshunoslik,

shuningdek, tavsiflovchi tilshunoslik deb ham ataladi, tilni har qanday vaqtda o‘rganadi, diaxronik tilshunoslik esa tarixning turli nuqtalarida tilni o‘rganadi.

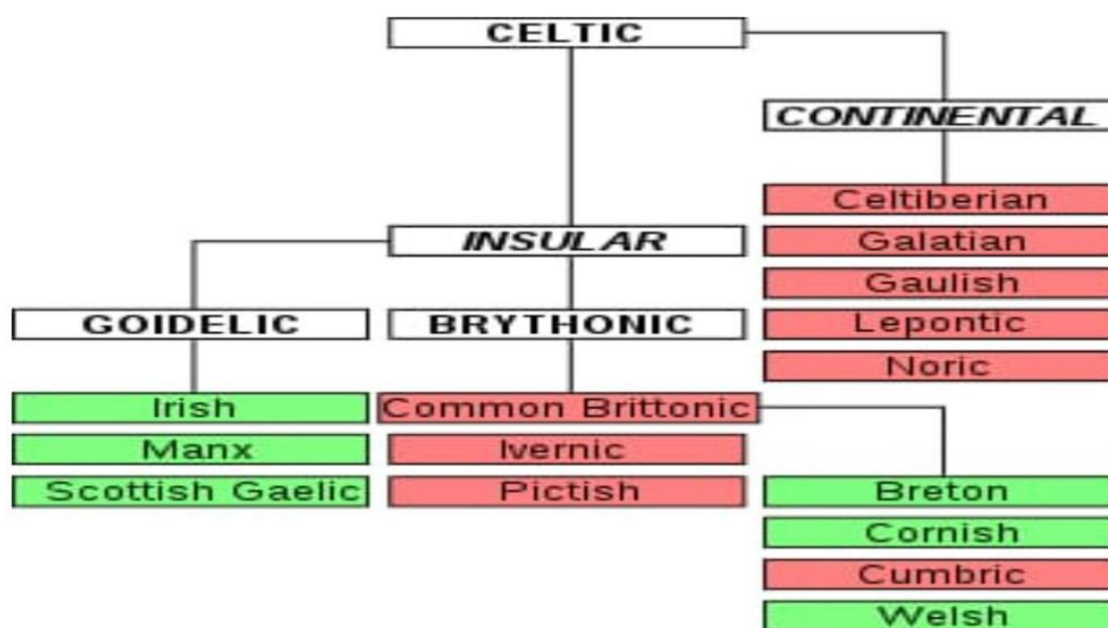
Sinxron tilshunoslik va diaxronik tilshunoslik tilshunoslikning ikkita asosiy tarmog‘idir. Shveysariyalik tilshunos Ferdinand de Sossyur “Umumiy tilshunoslik kursi” (1916) asarida tilshunoslikning bu ikki tarmog‘ini kiritgan. Umuman olganda, sinxroniya va diaxroniya tilning lingvistik holati va evolyutsiya bosqichini anglatadi.

Sinxron tilshunoslik, tavsiflovchi tilshunoslik deb ham ataladi, tilni ma’lum bir vaqtda, odatda hozirgi vaqtda o‘rganadi. Biroq, vaqtning bu nuqtasi o‘tmishdagi haqiqiy nuqta bo‘lishi mumkin. Shunday qilib, tilshunoslikning ushbu bo‘limi tilning faoliyatini oldingi yoki keyingi davrlarga murojaat qilmasdan o‘rganishga harakat qiladi. Bu soha nutq jamiyatidagi odamlar guruhlarini tomonidan tildan qanday foydalanishini tahlil qiladi va tavsiflaydi. Shunday qilib, u grammatikani tahlil qilish, til xususiyatlarini tasniflash va tartibga solishni o‘z ichiga oladi.

U diaxronik tilshunoslikdan farqli ravishda tilning tarixiy taraqqiyoti yoki til evolyutsiyasiga e’tibor qaratmaydi. Sinxronik tilshunoslik tushunchasini XX asr boshlarida Ferdinand de Sossyur kiritgan.

Diaxronik tilshunoslik asosan tilni tarixning turli davrlari orqali o‘rganishni nazarda tutadi. Shunday qilib, u tilning turli davrlardagi tarixiy taraqqiyotini o‘rganadi. Tilshunoslikning bu sohasi diaxronik tilshunoslikdir. Diaxronik tilshunoslikning asosiy muammolari:

- Muayyan tillardagi o‘zgarishlarni tavsiflang va hisoblang
- Tillar tarixini qayta qurish va ularning munosabatlarini aniqlash, ularni til oilalariga guruhlash Til qanday va nima uchun o‘zgarishi haqida umumiy nazariyalarni ishlab chiqish
- Nutq jamoalari tarixini tavsiflang
- So‘zlarning kelib chiqish tarixini o‘rganish

Bundan tashqari, qiyosiy tilshunoslik (tillarni tarixiy bog‘liqligini aniqlash uchun solishtirish) va etimologiya (so‘zlar tarixini o‘rganish) diaxronik tilshunoslikning ikkita asosiy kichik sohasidir.

Sinxronik va diaxronik tilshunoslik o‘rtasidagi farq nima?

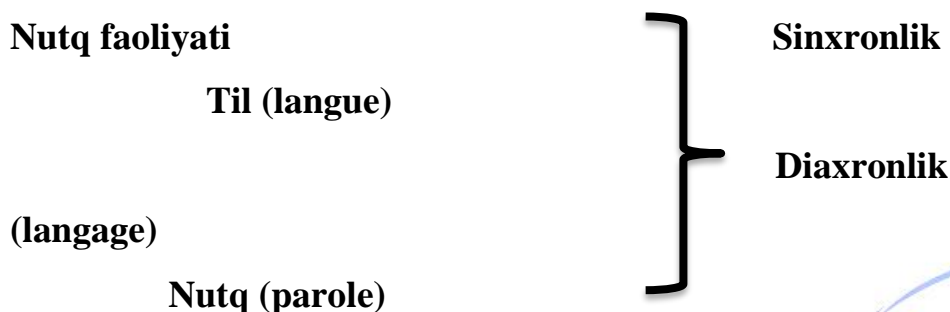
Sinxron tilshunoslik har qanday vaqtda tilni o‘rgansa, diaxronik tilshunoslik esa tarixning turli davrlarida tilni o‘rganadi. Demak, sinxron va diaxronik tilshunoslikning asosiy farqi ularni o‘rganish yoki yondashish bilan bog‘liq. Diaxronik tilshunoslik tilning evolyutsiyasi bilan shug‘ullanadi, sinxron tilshunoslik esa bunday emas. Bundan tashqari, ikkinchisida qiyosiy tilshunoslik, etimologiya, til evolyutsiyasi kabi fanlar, ikkinchisida til xususiyatlarining grammatikasi, tasnifi va tashkil etilishiga e’tibor qaratilgan.

Sinxron va diaxronik tilshunoslik o‘rtasidagi farq ularning tadqiqot yo‘nalishiga bog‘liq. Chunki birinchisi tilga ma’lum bir davrda, ikkinchisi esa tarixning turli davrlarida tilga nazar tashlaydi. Biroq, ikkala soha ham tilni to‘g‘ri o‘rganish uchun muhimdir.

XX asrning ko‘pchiligida sinxron tilshunoslik diaxronik tilshunoslikdan oldin qabul qilindi va tarixiy lingvistlar oldingi davrda sinxron tilshunoslik ishlariga asoslanib, turli sohalarda tillarning tavsiflarini to‘plashlari kutilgan edi. Turli sinxronik

holatlarni solishtirib, sodir bo‘lgan o‘zgarishlarni o‘rganib chiqdilar va ular bir necha alohida voqealardan ketma-ket voqealar ketma-ketligini ishlab chiqishga harakat qiladigan fotosuratchi kabi harakat qildilar. Bu shunday edi: tilshunoslar sinxronik tavsiflarni amalga oshirib, buni anglamasdan, tilni o‘zgartirishni tushunish uchun zarur bo‘lgan tushuntirishning bu aspektlaridan chiqishdi.

Tilshunoslik fanining chegarasini, predmetini aniqroq ta’riflash maqsadida Ferdinand de Sossyur til bilan nutqni ajratib, bir-biriga qarama-qarshi qo‘ydi. Uning fikricha, til nutq faoliyatining faqat bir tomonini tashkil etadi. Til bilan nutqning asosiy farqi – til ijtimoiy, nutq esa individual hodisadir. Bu fikr ham nisbiy bo‘lib, bir tomonlama olib qaralganda to‘g‘ri. Aslida til ham, nutq ham ijtimoiy ham individual hodisalardir. Til bilan nutqning o‘zaro munosabatini Ferdinand de Sossyur quyidagi sxemada ko‘rsatadi:

Tilshunoslik nutq faoliyatini o‘rganishi zarur. Chunki, til va nutq nutqiy faoliyatning mahsuli. Ferdinand de Sossyur til lingvistikasi va nutq lingvistikasi deb ikkiga bo‘ldi. Til lingvistikasini o‘rganishni birinchi darajali, nutq lingvistikasini o‘rganishni ikkinchi darajali vazifa qilib qo‘ydi. Bu jadvalda ijtimoiy tabiati jihatidan qaralganda til madaniy-tarixiy va ijtimoiy hodisadir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI: (REFERENCES)

1. U.Sanaqulov, A.Turobov Tilshunoslik nazariyasi
2. Normurodov R Sotsiolingvistika (Uslubiy qo‘llanma. Termiz 2004)
3. R.Rasulov Umumiy tilshunoslik
4. B.Mengliyev G.tojiyeva Tilshunoslikka kirish (Uslubiy qo‘llanma. Qarshi 2007)